

PERCEPCJA A PLANOWANIE KRAJOBRAZU WIEJSKIEGO

Sebastian Bernat

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Streszczenie. Celem artykułu jest analiza relacji percepcji i planowania krajobrazu na obszarach wiejskich. Zwrócono uwagę na zapisy „Europejskiej Konwencji Krajobrazowej” [2000], krajowych i regionalnych dokumentów strategicznych, opracowań planistycznych i programów krajobrazowych, wskazując odniesienia do planowania krajobrazu. W części empirycznej przedstawiono wyniki ankiety przeprowadzonej pod koniec 2011 r. wśród studentów geografii oraz turystyki i rekreacji UMCS dotyczącej percepcji krajobrazu Lubelszczyzny – rolniczego regionu o ogromnym potencjale przyrodniczym, kulturowym i krajobrazowym. Wskazano również możliwości wykorzystania badań percepcji krajobrazu w jego planowaniu, zwłaszcza na obszarach wiejskich.

Słowa kluczowe: krajobraz, percepcja, planowanie przestrzenne, woj. lubelskie

WPROWADZENIE

W świetle Europejskiej Konwencji Krajobrazowej (EKK) [2000] krajobraz definiowany jako „obszar postrzegany przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działalności i interakcji czynników przyrodniczych i/lub ludzkich” jest podstawowym komponentem europejskiego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz ważnym elementem jakości życia mieszkańców wszędzie: w mieście, na wsi, na terenach zdegradowanych, na obszarach o wysokiej jakości, jak również pospolitych. Krajobraz jest kluczowym elementem dobrobytu całości społeczeństwa i jednostek, a jego ochrona i planowanie niesie obowiązki dla każdego człowieka. Sygnatariusze tej konwencji byli zobowiązani do określenia standardów jakości krajobrazu oraz opracowania krajowej polityki jego ochrony i planowania. Planowanie krajobrazu rozumiane jest jako działanie mające na celu poprawę jakości krajobrazu poprzez jego zachowanie, odnowę i kształtowanie (wzmacnianie, ochronę, kreację, rekonstrukcję). Konieczne jest podejście do ochrony krajobrazu w sposób aktywny i niejako wyprzedzający, lepsze jest zapobieganie niż reagowanie na zagrożenia. Ustalenia konwencji są wynikiem troski o osiągnięcie trwałego rozwoju opartego na zrównoważonych

i harmonijnych relacjach między potrzebami społecznymi, działalnością gospodarczą i środowiskiem. Podkreślana jest waga doświadczenia krajobrazu, czyli jego percepcji. Zwykle jest ona multisensoryczna, z przeważającym udziałem wzroku. W określonych warunkach może być zdominowana przez inny zmysł (np. słuch – przy dużym natężeniu hałasu, węch – przy nieprzyjemnym zapachu). W świetle jednego z raportów uzupełniających EKK – dźwięk i zapach, a nawet dotyk i smak, przyczyniają się do dowartościowania lub odrzucenia krajobrazów [Landscapes and individual... 2003].

Celem artykułu jest analiza relacji percepcji i planowania krajobrazu na obszarach wiejskich. Zwrócono uwagę na zapisy Europejskiej Konwencji Krajobrazowej [2000], krajowych i regionalnych dokumentów strategicznych, opracowań planistycznych i programów krajobrazowych, wskazując odniesienia do planowania krajobrazu. W części empirycznej przedstawiono wyniki ankiety przeprowadzonej pod koniec 2011 r. wśród studentów geografii oraz turystyki i rekreacji UMCS dotyczącej percepcji krajobrazu Lubelszczyzny rolniczego regionu o ogromnym potencjale przyrodniczym, kulturowym i krajobrazowym. Wskazano także możliwości wykorzystania badań percepcji krajobrazu w jego planowaniu, zwłaszcza na obszarach wiejskich.

INSTRUMENTY POLITYKI OCHRONY I PLANOWANIA KRAJOBRAZU

Polityka w zakresie krajobrazu rozumiana jest w EKK jako „wyrażenie przez właściwe organa publiczne ogólnych zasad, strategii i wytycznych, które pozwalają podejmować specjalne środki ukierunkowane na ochronę, gospodarowanie i planowanie krajobrazu”. Instrumentami polityki krajobrazowej są m.in. planowanie przestrzenne, oceny skutków działań na krajobraz, badania nad krajobrazem, ustanowienie nagród krajobrazowych, powołanie obserwatoriów krajobrazowych oraz przeznaczanie odpowiednich środków finansowych na działania związane z krajobrazem. Formułowanie polityki krajobrazowej powinno być poprzedzone rozpoznaniem zasobów krajobrazowych (identyfikacja, opis, ocena) oraz określeniem standardów jakości krajobrazu. Następnie należy wskazać sposoby osiągnięcia tych standardów poprzez ochronę, zarządzanie i planowanie w określonym czasie, a później monitorowanie zmian i ocenę wpływu. Wszystkie działania podjęte w celu określenia, wdrożenia i monitorowania polityki krajobrazowej powinny być poprzedzone i powiązane z procedurami uczestnictwa społeczeństwa [Zalecenie CM/Rec(2008)3]. Formułując standardy jakości krajobrazu szczególną uwagę należy zwrócić na społeczną percepcję.

Przykładami krajów, w których rezultatem od lat realizowanej polityki krajobrazowej jest zadbane krajobraz są m.in. Francja i Hiszpania [Wiśniewska 2002, Wojciechowski 2008]. W Hiszpanii krajobraz traktowany jest jako wspólne dziedzictwo i element jakości życia. W niektórych regionach, np. w Katalonii, stosuje się katalogi krajobrazowe i wytyczne krajobrazowe jako podstawowe instrumenty ochrony krajobrazu w procesie zatwierdzania planów zagospodarowania. Katalogi krajobrazów są to wszechstronne studia dotyczące ich jakości, typologii i różnorodności zawierające także dane dotyczące sposobu ich postrzegania i ich znaczenia dla lokalnej społeczności, więc w ich tworzeniu uczestniczy społeczeństwo, organizacje i władze lokalne. Do koordynowania działań prokrajobrazowych

powołano instytucję Obserwatorium Krajobrazowego (*Observatori del paisatge*) i wydzielono specjalny fundusz. Zagadnienia krajobrazowe wprowadzono do programów nauczania i jako tematy projektów badawczych. Jednym z nich jest projekt dotyczący krajobrazów dźwiękowych (*soundscape*) uwzględniający znaczenie dźwięku dla lokalnych społeczności.

W „Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju” (KPZK) [2012] jednym z celów polityki przestrzennego zagospodarowania Polski jest „kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych”. Realizacja tego celu wymaga m.in. „wprowadzenia gospodarowania krajobrazem zgodnie z zapisami EKK”. Gospodarowanie krajobrazami dotyczy zarówno podejmowanych działań ochronnych, jak i planowania wykorzystywania zidentyfikowanych walorów w procesie rozwoju, nadawania nowych funkcji obiektom, projektowania i realizacji nowych struktur. Wśród obszarów kształtowania potencjału rozwojowego „wymagających programowania działań ochronnych” w planach zagospodarowania przestrzennego województw mają zostać wyodrębnione obszary ochrony krajobrazów kulturowych, z uwzględnieniem funkcji symbolicznych i identyfikacyjnych krajobrazu, świadczących o tożsamości i rozpoznawalności miejsca. Ponadto w KPZK zwrócono uwagę na konieczność wprowadzenia obowiązku wykonywania studiów krajobrazowych w procesie inwestycyjnym na terenach objętych ochroną krajobrazową oraz objęcia monitoringiem cennych krajobrazów kulturowych.

W „Polityce Ekologicznej Państwa w latach 2009–2012 z perspektywą do roku 2016” [2008] zwrócono uwagę m.in. na konieczność zwiększenia świadomości społeczeństwa w zakresie potrzeb i właściwych metod ochrony krajobrazu oraz wdrożenia EKK do krajowego prawa ochrony przyrody. Wśród istotnych problemów Polskiej Polityki Architektonicznej (PPA) wskazano ochronę i kształtowanie krajobrazu. W odniesieniu do tego problemu sformułowano m.in. następujące postulaty:

- „gospodarowanie krajobrazem powinno stać się gałęzią gospodarki narodowej”;
- „konieczne jest określenie i stosowanie zasad powszechnej ochrony krajobrazu w systemie planowania i gospodarowania przestrzenią”;
- „istotne jest skorelowanie poszczególnych poziomów kształtowania krajobrazu z planowaniem przestrzennym, od skali regionu do skali miejsca”;
- istotne jest „podporządkowanie działań resortowych całościowej wizji krajobrazu”.

W „Programie Ochrony Krajobrazu Kulturowego Polski” [2012] koordynowanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa założono m.in. identyfikację, weryfikację wstępną i kwalifikację krajobrazów kulturowych Polski w oparciu o pilotażowy program Ministerstwa Środowiska „Czerwona Księga Krajobrazów Polski” oraz promocję idei ochrony krajobrazów kulturowych, w tym formy ochrony parku kulturowego.

W „Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich” [2007] wskazano na potrzebę zachowania cennych krajobrazów rolniczych o wysokiej różnorodności biologicznej i bogatych zasobach kulturowych.

Przykładem dobrej praktyki krajowej w zakresie planowania krajobrazu jest woj. pomorskie, w którym na zlecenie samorządu województwa sporządzono „Studium Ochrony Krajobrazu Województwa Pomorskiego” jako syntetyczne opracowanie zagadnień krajobrazowych i materiał studialny do prac planistycznych [Studia przyrodniczo-krajobrazowe... 2006].

ZASOBY KRAJOBRAZOWE WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO JAKO ELEMENT PLANOWANIA REGIONALNEGO

Województwo lubelskie zaliczane jest do regionów peryferyjnych o charakterze rolniczym. Z uwagi na słabe uprzemysłowienie i wysokie bezrobocie jest to jeden z najbiedniejszych regionów kraju. Ogromnym potencjałem Lubelszczyzny są wysokie walory przyrodnicze i duża różnorodność biologiczna. Przebiega tam granica między dwiema podstawowymi jednostkami fizycznogeograficznymi Europy (obszarem Europy Wschodniej i obszarem Europy Zachodniej). Charakterystyczną cechą środowiska przyrodniczego tego województwa jest także równoleżnikowy, trójdzielny charakter makrorzeźby. Centralną jego część stanowi Wyżyna Lubelska, północną i północno-wschodnią – równiny południowego Podlasia oraz Polesia Lubelskiego, południową – wzniesienia Roztocza oddzielające Wyżynę Lubelską od Kotliny Sandomierskiej, a wschodnią – Polesie Wołyńskie i Wyżyna Wołyńska. O wartości przyrodniczej województwa świadczą liczne obszary chronione, jedne z najbogatszych w kraju zbiorowiska roślinności, ostoje licznych gatunków rzadkich i ginących zwierząt. Istnieją tam dwa parki narodowe (Poleski PN, Roztoczański PN), 85 rezerwatów przyrody, 17 parków krajobrazowych, 17 obszarów chronionego krajobrazu, siedem zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, 194 użytki ekologiczne, 23 obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO) i 100 specjalnych obszarów ochrony siedlisk (SOO).

Województwo lubelskie charakteryzuje się też występowaniem małomiasteczkowych i wiejskich krajobrazów kulturowych, ze starą żydowską zabudową, założeniami parkowo-dworskimi, tradycyjnym budownictwem wiejskim z wiatrakami, żurawiami i gniazdami bocianów. Przez wieki następowało tam przenikanie różnych kultur, co znalazło swój zapis w krajobrazie, zarówno w jego warstwie materialnej, jak i niematerialnej. We wschodniej części województwa można spotkać w niewielkiej odległości katolickie sanktuarium (Kodeń), prawosławny klasztor (Jabłeczna), neounicką parafię (Kostomłoty), żydowską synagogę (Włodawa) i mahometański mizar (Lebiedziew). Mozaika kulturowa i bogata historia regionu wraz z bogactwem przyrodniczym są niewątpliwym jego atutem sprzyjającym rozwojowi turystyki.

W „Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020” [2005] za istotne działanie uznano m.in.: ochronę krajobrazu kulturowego wsi i miast jako czynnik służący budowaniu tożsamości regionalnej. W części dokumentu poświęconej kulturze, turystyce i ochronie przyrody jako priorytet wskazano rozwój kultury i ochronę walorów przyrodniczych i krajobrazowych regionu jako warunek podniesienia konkurencyjności produktu turystycznego. Wśród celów działań wymieniono tutaj m.in.: zachowanie walorów krajobrazowych obszarów wiejskich, rewitalizację i ochronę terenów o szczególnych walorach przyrodniczych i krajobrazowych, ochronę kulturową regionu, wzbogacenie różnorodności krajobrazowej i kulturowej, a także poprawę atrakcyjności turystycznej obszarów wiejskich poprzez ochronę i wykorzystanie walorów kulturowych i przyrodniczo-krajobrazowych.

W kolejnym dokumencie – „Zmianie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego” [2009] w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania

wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej wyznaczono 58 potencjalnych parków kulturowych, czyli prawnych form ochrony wprowadzonych Ustawą z dnia 20 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami [Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1508]. Poza tym zaproponowano wydzielenie dwóch parków agroekologicznych oraz kilku stref bogatego przyrodniczo, harmonijnego krajobrazu rolniczego o walorach wypoczynkowych jako stref ochrony fizjonomii krajobrazu z rygorami szczególnej dbałości o estetykę krajobrazu i harmonizacji zagospodarowania z wartościami przyrodniczo-krajobrazowymi. Parki agroekologiczne są specjalną formą ochrony przestrzeni z jej rolniczymi atrybutami o dużej wartości kulturowej i użytkowej. Strefy bogatego przyrodniczo, harmonijnego krajobrazu rolniczego chronią przed zabudową „kameralne wnętrza krajobrazowe”. Krajobraz traktowany jest jako istotny zasób województwa, który musi podlegać ochronie.

W „Programie Zrównoważonego Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich woj. lubelskiego” [2009] opisano różnorodność krajobrazową regionu, a także scharakteryzowano liczne zagrożenia (postępujący proces upraszczania i geometryzacji kształtów, rozdrobnienia płątów, chaos rozproszonej zabudowy, gęstniejącą sieć infrastruktury technicznej, zanik specyficznych cech lokalnych). Dodatkowo wskazano konieczność „promocji pozytywnego wizerunku Lubelszczyzny jako regionu odnowy wsi”.

W „Koncepcji Programowo-Przestrzennej Rozwoju Turystyki i Rekreacji woj. lubelskiego” [2008] zwrócono uwagę na walory środowiska przyrodniczego i krajobraz kulturowy jako mocną stronę regionu i jego szansę rozwojową. Stąd jednym z celów strategicznych rozwoju turystyki w woj. lubelskim jest podnoszenie atrakcyjności poprzez ochronę, ekspozycję zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych.

Jednym z priorytetów „Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2011–2014” [2011] jest kształtowanie krajobrazu kulturowego zmierzające do zintegrowania systemów ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego oraz środowiska przyrodniczego. W ramach tego działania wskazano konieczność podnoszenia świadomości społeczeństwa na temat wartości krajobrazu kulturowego, promowania nowoczesnej formy ochrony krajobrazu kulturowego w postaci parku kulturowego, działania na rzecz powstrzymania na obszarach województwa lubelskiego degradacji krajobrazu kulturowego, jego zachowania oraz wyeksponowania wartości estetyczno-widokowych. Dodatkowo podkreślono wagę promocji krajobrazów kulturowych Lubelszczyzny jako atrakcyjnych miejsc dla produkcji filmowej.

W oparciu o walory przyrodniczo-krajobrazowe województwa budowane są strategie promocji. Taką marką promocyjną jest „Lubelskie – Przestrzeń Ekopozytywna”, niosąca obietnicę udanego wypoczynku, ale także wygodnego życia i bezpiecznego prowadzenia biznesu. W ramach działań marketingowych realizowane są różne kampanie promocyjne, m.in. „Lubelskie – smakuj życie!”, budujące pozytywny wizerunek regionu o ogromnym potencjale dla rozwoju turystyki zrównoważonej.

PERCEPCJA KRAJOBRAZU

Wśród mieszkańców miast rośnie zainteresowanie wypoczynkiem na wsi i doświadczaniem miejsc o wyraźnej tożsamości. Obszary wiejskie kojarzone są bowiem ze spokojem, równowagą, bogactwem pozytywnych doznań estetycznych, możliwością kontaktu z przyrodą, wiejską idyllą, autentycznością, harmonią między naturą i człowiekiem. W „Opolskim Dezyderacie w sprawie Przestrzeni Wiejskiej” [2011], będącym rezultatem konferencji „Wiejska przestrzeń – zagrożone dziedzictwo”, zorganizowanej w Kamieniu Śląskim 15–16 czerwca 2011 r., zwrócono jednak uwagę na obniżenie walorów estetycznych wsi oraz utratę jakości krajobrazu, co obniża atrakcyjność obszarów wiejskich jako miejsca zamieszkania.

Jak zauważa Kupidura i in. [2011], w rozwoju przestrzeni obszarów wiejskich istotna jest problematyka percepcji krajobrazu będąca procesem aktywnym, w którym jednocześnie poznajemy przedmiot lub zjawisko zmysłami (poziom sensoryczno-motoryczny) i przetwarzamy tak zdobytą informację w sposób uwarunkowany zasobami naszej dotychczasowej wiedzy i uczuć (poziom semantyczno emocjonalny) oraz konkretną sytuacją tu i teraz [Pawłowska 2008]. W licznych badaniach wykazano, że obok bodźców wizualnych dużą rolę w percepcji krajobrazu odgrywają bodźce dźwiękowe [Dźwięk w krajobrazie... 2008]. Wysoka jakość krajobrazu podnosi wartość terenu i jest podstawą rozwoju przemysłu turystycznego [Kupidura i in. 2011]. Harmonijny krajobraz jest czynnikiem przyciągającym turystów. Satysfakcja z harmonijnego otoczenia stanowi czynnik pozytywnie wpływający na jakość stosunków społecznych. Stąd w planowaniu rozwoju obszarów wiejskich istotne jest rozpoznanie jak mieszkańcy doświadczają owego krajobrazu.

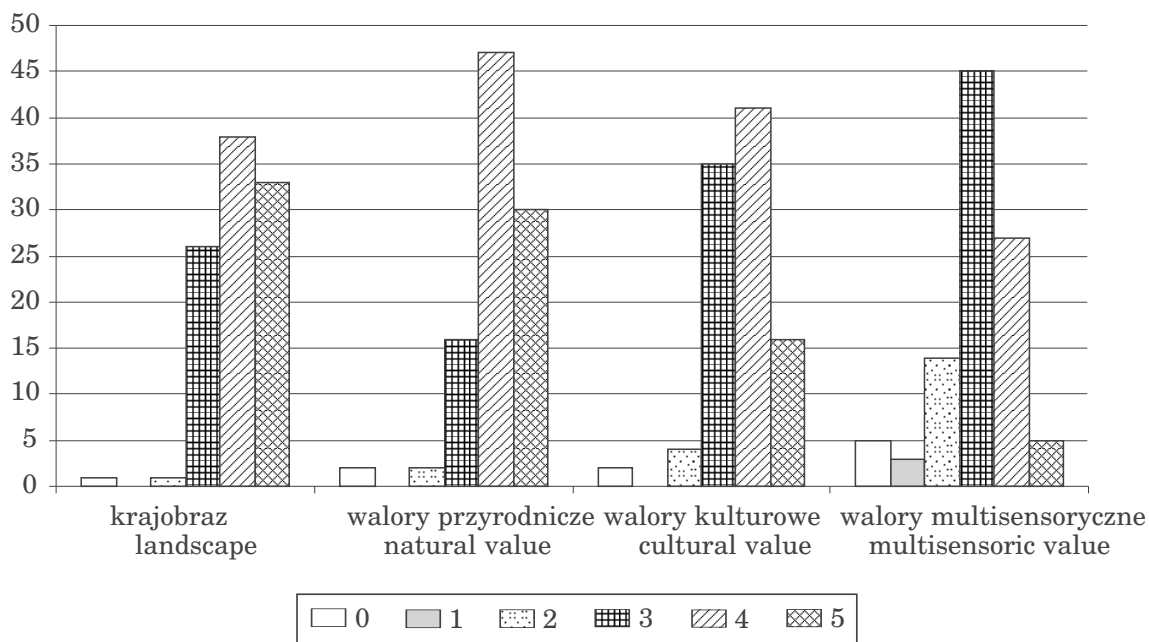
W Polsce niewiele jest badań empirycznych dotyczących doświadczania krajobrazu wiejskiego przez mieszkańców. W ostatnim czasie wzrasta jednak zainteresowanie takimi studiami, zarówno wśród geografów [Bernat i Kałamucka 2011], jak i socjologów [Połomski 2010]. Hernik [2011] w analizie zmian krajobrazu kulturowego obszarów wiejskich na przykładzie Węglówki (gmina Wiśniowa) zastosował rejestr zmian krajobrazów kulturowych jako instrument wspomagający ochronę otwartych krajobrazów kulturowych obszarów wiejskich. Rejestr ten zawiera także zapis dźwięku w miejscach o dużej wartości historycznej i kulturowej oraz w miejscach o wysokim stopniu rozwoju. Podobne podejście badawcze wykorzystywane jest w metodzie ECOVAST, w której krajobraz jest oceniany za pomocą tzw. listy kontrolnej uwzględniającej odczucia i skojarzenia, aspekty emocjonalne. Konieczność uwzględniania opinii mieszkańców w planowaniu rozwoju obszarów wiejskich podkreślana jest coraz częściej [m.in. Ćwik 2007]. Liczne projekty łączące rozwój ekonomiczny z ochroną krajobrazu poprzez zaangażowanie lokalnych i regionalnych działaczy z różnych sektorów, realizowane w wielu regionach Polski, dowodzą słuszności takiego podejścia. Ważnym elementem projektu „Listen to the voice of villages” (polski partner projektu – Urząd Marszałkowski woj. opolskiego), którego celem jest wzrost konkurencyjności i atrakcyjności terenów wiejskich o dużym i niewykorzystanym potencjale turystycznym, była ankietyzacja na temat postrzegania atrakcyjności turystycznej przez mieszkańców Opolszczyzny. Projekt „Vital Landscapes” (polski partner projektu – Uniwersytet Rolniczy w Krakowie) ukierunkowany jest na waloryzację

i zrównoważony rozwój krajobrazów kulturowych za pomocą innowacyjnych technik partycypacji i wizualizacji (wizualizacja jako nowoczesne narzędzie mogące wesprzeć i ułatwić udział społeczeństwa w planowaniu).

W przeprowadzonych przez autora tego artykułu badaniach ankietowych na temat percepcji krajobrazów Lubelszczyzny wzięło udział 100 studentów (73 kobiety, 23 mężczyzn) geografii oraz turystyki i rekreacji UMCS w Lublinie. Większość respondentów stanowili mieszkańcy woj. lubelskiego (Lublin – 53%, inne miasta Lubelszczyzny – 10%, wieś lubelska – 27%, pozostałe – 10%). W odpowiedzi na otwarte pytanie „Jaki krajobraz kojarzy się Pani/Panu z Lubelszczyzną?” najczęściej wskazywano na krajobraz rolniczy z charakterystycznymi dla niego polami (pofalowane, pasmowy układ, szachownica, żółte, zaśnieżone pola zimą, łąny pól z rzepakiem, zbożowe, chmielowe, buraczane, obsiane dojrzewającym zbożem) – 44 % respondentów. W świetle odpowiedzi na kolejne pytania otwarte, z Lubelszczyzną kojarzy się głównie zielony kolor (76%), choć wymieniano także żółty (29%), brązowy (8%), pomarańczowy (7%), szary (4%), złoty (3%), czerwony, beżowy oraz ciepłe barwy, urozmaiconą kolorystykę (po 1%). Wskazanie skojarzeń dźwiękowych i zapachowych okazało się trudniejsze, bo odpowiedzi zabrakło kolejno w 13 i 15 ankietach. Najczęstszym skojarzeniem dźwiękowym jest śpiew i inne odgłosy ptaków (29%) oraz dźwięki wsi (traktor, zwierzęta, kombajny, konie, prace polowe, maszyny rolnicze, kosa) (18%). Wymieniano także szum drzew i lasu (12%), szum wiatru (9%), szum wody (8%), dźwięki przyrody (7%), ciszę (5%), hałas samochodowy i uliczny (4%), szelest liści (3%), odgłosy owadów (2%), zwierząt domowych, organy kościelne i dzwony, odgłosy autobusów i trolejbusów (po 1%). Pojawiały się też określenia: zróżnicowany, spokojny, melodyjny, relaksujący, miły, nieprzyjemny. Skojarzenia zapachowe są równie zróżnicowane. Najczęściej wymieniano zapach lasu i drzew (31%, w tym świerku, sosny, lasu iglastego, żywicy, liści) oraz zapach trawy (16%), zbóż i pól (14%, w tym sianokosów). Jako charakterystyczne dla Lubelszczyzny wskazywano również: zapach świeżego powietrza (8%), kwiatów (8%, w tym fiołków i niezapominajek), smród spalin (4%), zapach ziemi (3%), łąki (3%), świeżego chleba (2%) oraz zapach krowy, cebularzy, piwa Perła, dymu, natury, rzeki, świeżych truskawek, malin, chmielu, zioła, obornika, „zapach nie taki jak na Śląsku”, „zapach wiosny gdy wszystko rozkwita” (po 1%).

Z odpowiedzi na pytanie „Czy według Pani/Pana Lubelszczyzna jest atrakcyjna dla turystów (skala 1–5; 1 – nieatrakcyjna, 5 – bardzo atrakcyjna) pod względem krajobrazu, walorów przyrodniczych, walorów kulturowych, walorów multisensorycznych?” wynika, że dostrzega się wyjątkowość regionu (dominują oceny 4), zwłaszcza walory przyrodnicze i krajobrazowe (rys. 1). Niższe oceny uzyskały walory kulturowe oraz walory multisensoryczne. Ocena tych ostatnich może być spowodowana brakiem wiedzy respondentów i trudnością ich oceny.

W odpowiedzi na kolejne pytania otwarte większość ankietowanych (brak czterech odpowiedzi) wskazała miejsca na Lubelszczyźnie, które są przyjazne dźwiękowo (zdecydowanie dominuje tutaj Roztocze – 60% ankietowanych) oraz miejsca nieprzyjazne dźwiękowo (głównie Lublin – 63% ankietowanych). Większość ankietowanych uznała, że krajobrazy dźwiękowe powinny być przedmiotem ochrony (79% odpowiedzi). Przeciwnych ochronie jest tylko 6% ankietowanych. Pozostali albo nie zajmują stanowiska, albo

Rys. 1. Atrakcyjność Lubelszczyzny w opinii respondentów (liczba odpowiedzi; skala 1–5, 1 – nieatrakcyjna, 5 – bardzo atrakcyjna)

Fig. 1. Attractiveness of the Lublin region according to the respondents (number of respondents; scale 1–5, 1 – unattractive, 5 – very attractive)

zastrzegają, że tylko niektóre z krajobrazów dźwiękowych np. naturalne, niepowtarzalne, charakterystyczne, przyjemne powinny podlegać ochronie. W odpowiedzi na ostatnie pytanie większość ankietowanych (79%) zaproponowała możliwe działania w celu redukcji hałasu i ochrony charakterystycznych krajobrazów dźwiękowych. Wymieniono głównie: budowę ekranów akustycznych (37% odpowiedzi), sadzenie nowych drzew, tworzenie parków, terenów zieleni, budowę obwodnic, stosowanie urządzeń tłumiących hałas, cichych silników, tłumików, promowanie komunikacji publicznej i komunikacji rowerowej (w tym rowery publiczne, pasy dla rowerów), ograniczenie ruchu samochodowego (w tym zmniejszenie natężenia ruchu, wydzielanie stref bez samochodów, ograniczenia wjazdu do zabytkowych części miast), tworzenie dźwiękowych parków krajobrazowych lub wydzielanie stref ochronnych, ochronę różnych gatunków zwierząt, zakaz używania sygnałów dźwiękowych, zakaz organizacji imprez masowych oraz zakaz budowy zakładów przemysłowych i dróg w sąsiedztwie obszarów cennych dźwiękowo itd. Część wskazań powinna być uwzględniona w planowaniu miejscowym.

Badania pozwoliły rozpoznać, jak studenci geografii oraz turystyki i rekreacji UMCS postrzegają krajobraz Lubelszczyzny, jakie wiążą z nim skojarzenia kolorystyczne, dźwiękowe i zapachowe. Wyniki badań nie dają pełnego obrazu, a jedynie przybliżony. Stanowiąc jednak mogą silny wyznacznik trendu [por. Gruszczyński 2002]. Lubelszczyzna ma ogromne walory krajobrazowe, również w jego warstwie multisensorycznej.

WNIOSKI I UWAGI KOŃCOWE

Planowanie krajobrazu, w szczególności wiejskiego, powinno być poprzedzone rozpoznaniem jego społecznej percepcji. Badania z tego zakresu mogą być cennym wzbogaceniem miejscowego procesu planistycznego. Pomagają w unikaniu konfliktów społecznych, sprzyjają znajdowaniu najlepszych możliwych rozwiązań, a przez to umożliwiają optymalne wykorzystanie potencjału krajobrazowego dla rozwoju regionu z zachowaniem jego wartości ekonomicznych, ekologicznych i estetycznych. Pomocna w planowaniu krajobrazu jest obiektywizacja ocen krajobrazowych. Stąd konieczne jest wypracowanie standardów jakości krajobrazu uwzględniających wartości przypisane im przez ogół społeczeństwa. Planowanie ma za zadanie wskazać działania pozwalające osiągnąć założone standardy.

W województwie lubelskim uwzględniono ochronę i planowanie krajobrazu w licznych dokumentach strategicznych. Zauważono przede wszystkim ogromny potencjał przyrodniczy regionu, choć odniesiono się także do jego warstwy kulturowej i wizualnej. Niestety nie znalazły się w wymienionych opracowaniach odwołania do unikatowości multisensorycznej (pozawizualnej). Zapewne uznano walory multisensoryczne za oczywiste, wynikające z bogactwa przyrody i kultury, zaś sporządzanie dokumentów planistycznych nie było poprzedzone badaniami percepcji wśród mieszkańców. Badania percepcji przeprowadzone na grupie studentów pozwoliły rozpoznać skojarzenia krajobrazowe, kolorystyczne, dźwiękowe, zapachowe oraz atrakcyjność turystyczną regionu (w tym o miejscach atrakcyjnych i nieatrakcyjnych). Dodatkowo uzyskano informacje o potrzebie ochrony krajobrazów dźwiękowych oraz propozycje działań w zakresie ochrony i planowania jakości dźwiękowych krajobrazu. Dane o postrzeganiu regionu przez jego mieszkańców mogą stanowić ważny przyczynek do planowania miejscowego.

Podkreślić należy również, że ochroną powinny być objęte nie tylko krajobrazy niezwykle, piękne, ale także codzienne, „przeciętne” będące tłem i miejscem, w którym toczy się nasze życie. Podlegają one największym i najszybszym zmianom, co szczególnie znajduje wyraz w krajobrazach wiejskich, coraz silniej narażonych na ekspansję budownictwa. Ważną rolę odgrywa plan miejscowy. Konieczna jest także edukacja i promocja kultury przestrzeni zarówno w jednostkach samorządowych, jak i w całym społeczeństwie. Piękne krajobrazy są dobrem, bez którego życie człowieka będzie się oczywiście toczyło „dalej”, ale czy lepiej? Planowanie krajobrazu, w szczególności wiejskiego, uwzględniające aspekt jego społecznej percepcji, może być inwestycją dalekowzroczą pozwalającą odnaleźć miejsce człowieka w świecie. Krajobraz jest dobrem publicznym. Każdy członek społeczeństwa ma prawo do korzystania z jego walorów oraz obowiązek dbania o jego jakość poprzez partycypację w ochronie i planowaniu.

PIŚMIENNICTWO

- Bernat S., Kałamucka W., 2011. Krajobraz w doświadczeniu mieszkańców wiejskich obszarów peryferyjnych na przykładzie woj. lubelskiego. [W:] Wiejskie obszary peryferyjne – uwarunkowania i czynniki aktywizacji. Red. M. Wesołowska. *Studia Obszarów Wiejskich*, 26, 189–202.
- Ćwik A., 2007. Znaczenie opinii mieszkańców i opracowań specjalistów w planowaniu rozwoju gminy. [W:] *Waloryzacja środowiska przyrodniczego w planowaniu przestrzennym*. Red. M. Kistowski, B. Korwel-Lejkowska. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 19, 137–147.
- Dźwięk w krajobrazie jako przedmiot badań interdyscyplinarnych. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG*, 2008. Red. S. Bernat, INoZ UMCS Lublin 11.
- ECOVAST Landscape Identification, http://www.ecovast.org/papers/good_guid_e.pdf, dostęp: 12.02.2012 r.
- Europejska Konwencja Krajobrazowa, 2000. Dz.U. z 29 stycznia 2006 r., nr 14, poz. 98, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20060140098>, dostęp: 12.02.2012 r.
- Gruszczyński L.A., 2002. *Elementy metod i badań socjologicznych*. Śląskie Wyd. Nauk, Tychy
- Hernik J., 2011. *Ochrona wrażliwych krajobrazów kulturowych obszarów wiejskich*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kołłątaja w Krakowie nr 474, Rozprawy z. 351.
- Koncepcja programowo-przestrzenna rozwoju turystyki i rekreacji w woj. lubelskim. BPP w Lublinie, 2008, <http://www.bpp.lublin.pl/oprac1/turystyka-cele/turystyka.c.pdf>, dostęp: 12.02.2012 r.
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_przestrzenna/KPZK/Aktualnosci/Documents/KPZK2030.pdf, dostęp: 12.02.2012 r.
- Kupidura A., Łuczewski M., Kupidura P., 2011. *Wartość krajobrazu. Rozwój przestrzeni obszarów wiejskich*. PWN, Warszawa.
- Landscapes and individual and social well-being. European Landscape Convention Report on Theme of the 2003 Workshop. Council of Europe Strasbourg 2003, http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/landscape/reuniongroupe/TFLOR-2003-3-Report_en.pdf, dostęp: 12.02.2012 r.
- Opolski Dezyderat w sprawie Przestrzeni Wiejskiej, <http://www.opole.uw.gov.pl/pliki/files/Dezyderat%20w%20sprawie%20przestrzeni%20wiejskiej.pdf>, dostęp: 12.02.2012 r.
- Pawłowska K., 2008. *Przeciwdziałanie konfliktom wokół ochrony i kształtowania krajobrazu*. Partycypacja społeczna, debata publiczna, negocjacje. Wyd. PK, Kraków.
- Polityka Ekologiczna Państwa w latach 2009–2012 z perspektywą do roku 2016, 2008. Ministerstwo Środowiska, http://www.mos.gov.pl/g2/big/2009_11/8183a2c86f4d7e2_cdf8c3572bdba0bc6.pdf, dostęp: 12.02.2012 r.
- Polska Polityka Architektoniczna (Polityka jakości krajobrazu, przestrzeni publicznej i architektury), 2011. PRA, SARP, TUP, IA RP Warszawa, <http://www.sarp.org.pl/pliki/ppa-www.pdf>, dostęp: 12.02.2012 r.
- Połomski K., 2010. *Miejsce i przestrzeń. Krajobraz w doświadczeniu mieszkańców Bieszczadzkiego Parku Narodowego*. Wyd. Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- Program Ochrony Krajobrazu Kulturowego Polski, <http://www.nid.pl/idm,213,program-8222ochrona-krajobrazu-kulturowego-polski-8221.html>, dostęp: 12.02.2012 r.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013. 2007. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, <http://www.minrol.gov.pl/pol/Wsparcie-rolnictwa-i-rybolowstwa/PROW-2007-2013>, dostęp: 12.02.2012 r.
- Program Zrównoważonego Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich woj. Lubelskiego, 2004. Lublin, www.lubelskie.pl/img/userfiles/files/PDF/PZRRIOUW.pdf, dostęp: 12.02.2012 r.

- Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020, 2005. BPP Lublin, http://www.lubelskie.pl/um/katalogi/pobierz/dep_rr/strategia/tom1.pdf, dostęp: 12.02.2012 r.
- Studia przyrodniczo-krajobrazowe województwa pomorskiego. Pomorskie Studia Regionalne, 2006. Red. J. Czochoński, M. Kistowski. Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Gdańsk.
- Wiśniewska W., 2002. Krajobrazy codzienne. Zeszyty Naukowe, 903. Rozprawy naukowe, 308. Politechnika Łódzka, Łódź.
- Wojciechowski K.H., 2008. Prokrajobrazowe instrumenty planistyczne we Francji, Belgii, Hiszpanii i Portugalii. Czasopismo Techniczne, Wyd. Politechniki Krakowskiej, 1-A/2008, 171–179.
- Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2011–2014, Lublin 2011, www.lubelskie.pl/img/userfiles/files/PDF/WPOZ_2011-2014.doc, dostęp: 12.02.2012 r.
- Zalecenie CM/Rec(2008)3 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie wytycznych dotyczących wdrażania Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, http://www.gdos.gov.pl/files/Konwencje/krajobrazowa/1_Zalecenia-Ministrow-Wdrazanie-ELC-171120103.pdf, dostęp: 12.02.2012 r.
- Zmiana Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego, 2009. BPP Lublin, http://www.bpp.lublin.pl/oprac1/plan/Zmiana%20PZPWL_uwarunkowania_zew_synteza.pdf, dostęp: 12.02.2012 r.

PERCEPTION AND PLANNING OF RURAL LANDSCAPE

Abstract. The aim of the paper is to analyse relations of the perception of landscape and landscape planning in rural areas. Attention was paid to the European Landscape Convention, national and regional strategic documents, planning studies and landscape programs, to analyse references to landscape planning. In the empirical part of the work, the results of a survey carried out among students of two faculties of the Maria Curie-Skłodowska University (Geography and Tourism and Recreation) are presented. The survey was conducted in 2011 and concerned the perception of the landscape of the Lublin region – a rural area of great natural, cultural and landscape potential. In addition, the author indicated some possible applications of research on the perception of landscape for landscape planning, especially in rural areas.

Key words: landscape, perception, spatial planning, Lublin Voivodeship

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 7.05.2012